

VLADISLAV
SUVÁK

ARS VIVENDI

ALEBO

UMENIE ŽIŤ
MEDZI SÓKRATOM
A FOUCAULTOM

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Copyright © 2020 Vladislav Suvák
Cover design © 2020 Ľubica Končeková
Slovak edition © 2020 Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

u. fond
na podporu
umenia

Vydanie knihy finančne podporil Fond na podporu umenia

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV,
spol. s r. o.

Vladislav Suvák: *Ars vivendi*
Recenzenti: Mgr. Jaroslav Cepko PhD., Mgr. František Škvrnda, PhD.
Zodpovedná redaktorka: Zuzana Huďová
Obálka, grafická úprava a sadzba: Ľubica Končeková
Tlač P + M, s. r. o., Turany
Prvé vydanie
Vytlačené na Slovensku

ISBN 978-80-8202-122-9

ARS VIVENDI

ALEBO

UMENIE ŽIŤ
MEDZI SÓKRATOM
A FOUCAULTOM

VLADISLAV SUVÁK

2020

mojim deťom

OBSAH

Predslov	9
Úvodné poznámky	13
1. Sókratés: Kto? Čo?	21
2. Čo nazývali Gréci „umením“	43
3. Prótagoras a bohovia	55
4. Starosť o dušu	75
5. Antisthenés: Život podľa rozumu	93
6. Diogenés: Žiť ako pes	115
7. Pyrrhón: Šťastný skeptik	138
8. Epikúros: Bez priateľov nemôžeš byť šťastný	162
9. Seneka: Ovládnuť seba samého	194
10. Epiktétos: Filozofia ako psychoterapia	219

11. Montaigne: Skúsenosť života	242
12. Nietzsche: Prorok nového života	273
13. Foucault: Život ako umelecké dielo	298
Namiesto záveru	323
Zoznam skratiek	327
Jazyková poznámka	334
Literatúra	336

PREDSLOV

Kniha *Ars vivendi* sa zaoberá vybranými postavami antického, renesančného a moderného myslenia, ktoré spájajú filozofiu s umením (lat. *ars*) a životom (lat. *vita*) či žítím (lat. *vivo*).¹ Výsledné spojenie „umenie žiť“ (lat. *ars vivendi*) alebo „umenie života“ (gr. *techné tú biú*) nie je marketingový titul – vyjadruje jednu z najdôležitejších činností, ktorým venovali starí filozofi trvalú pozornosť.

Moderné prehľady dejín západného myslenia nás vedú k porovnávaniu názorov významných filozofov od antiky po súčasnosť v rôznych oblastiach – metafyzike, teórii poznania, logike, etike a tak ďalej. No takmer úplne sa z nich vytratila otázka, aký spôsob života si pre seba volia jednotliví filozofi, alebo otázka, či žijú v súlade so svojím učením. Odpovede na podobné otázky patrili v staroveku k tým najdôležitejším. Ak si ich dnes nekladíme, mali by sme sa pýtať prečo. Vo filozofii zvyčajne hľadáme hlbšie poznanie skutočnosti, adekvátnejšie argumenty, správne formulované sudy, ale prestali sme v nej hľadať iný spôsob života. Občas dokonca hovoríme, že vzťah medzi osobnosťou filozofa a jeho

¹ Neštandardné prepisovanie slova filozofia, prepisy gréckych výrazov (*ekpyrósis*, *rhétoriké* atď.) a vlastných mien (Sókratés, Epikúros atď.) do latinky vysvetľuje Jazyková poznámka na konci knihy.

osobnými postojmi nemusí nič vypovedať o hodnote filosofie, ktorú hlása.

Táto kniha sa pokúša ukázať, že antická filozofia bola neoddeliteľne spätá s voľbou života. Nechce to predostrieť ako holý fakt, ale ako možnosť iného nazerania na jednu etapu filozofického myslenia, ktorú občas nadnesene nazývame „zrodením západnej kultúry“. Niekomu by sa mohla zdať zvláštna predstava, že grécki a rímski filozofi nás môžu priviesť k novému chápaniu filozofickej tradície – predstava, že nás môžu motivovať k tomu, aby sme prekročovali zaužívané spôsoby nazerania na vlastnú myšlienkovú tradíciu. Ale to, čo v skutočnosti robíme, keď hľadáme iné prístupy k filozofii vo vnútri filozofie, je zmena pohľadu na nás samých, na to, ako chápeme možnosti nášho myslenia, na to, ako sme otvorení voči iným spôsobom myslenia. V tomto zmysle to nie sú starovekí filozofi, ktorí nás k niečomu motivujú, ale my sami sa pokúšame čítať filozofickú tradíciu inými spôsobmi, dávame jej iné významy, a tým sa učíme inak vnímať seba samých.

Jednotlivé kapitoly tejto knihy nechcú urobiť zo Sókrata, Epikúra, alebo Montaigna vzory filozofickej praxe. Asi nikto z nás by si nezvolil život ako Diogenés alebo Nietzsche – ich životy neboli ani ľahké, ani pokojné. Ak sa máme niečo naučiť od starých filozofov, tak by to mohla byť skúsenosť života ako najdôležitejšej veci, ktorej by sme mali venovať sústredenú pozornosť. Náš imperatív by mohol znieť napríklad takto: Nenechajme iných, aby nám vnucovali, ako máme žiť! Nájdime odvahu premýšľať o svojich životoch bez predsudkov

a čo najslobodnejšie. Urobme zo svojich životov diela hodné tohto titulu. Diela, ktoré budú inšpirovať našich blízkych k tomu, aby sa aj oni pokúšali lepšie žiť.

Kniha esejí *Ars vivendi* sa z väčšej časti zaoberá antickou filosofiou. Dôvod je prostý: dlhodobo sa venujem najmä tejto tradícii myslenia. Tým však nechcem povedať, že alternatívne prístupy k životu sa nedajú hľadať aj v iných kultúrach. Niekoľko ich môže nájsť v Bhagavadgíte, iný zase v taoizme. Pretože týmito nábožensko-filosofickými knihami a školami sa nezaobieram, nepokúšam sa ani o porovnávanie ich odkazu s gréckou a rímskou filosofiou. Keby som to robil, bolo by to z mojej strany nepoctivé, pretože znalosť každej kultúry začína zvládnutím jej jazyka a dejín, až potom môže nastúpiť samotné štúdium myšlienkovvej tradície. Z rovnakého dôvodu sa nezaobieram stredovekým myslením, ktoré (aspoň v určitých prúdoch) nadväzuje na antickú myšlienku umenia života.

Jednotlivé eseje sú zoradené bez nároku na systematickosť – vznikali v priebehu ostatných rokov a súvisia s prácou na nových interpretáciách antického myslenia. Presnejšie, vychádzajú z objavovania sókratovských a kynických filozofov, ktorí mali v antike veľké slovo, ale z moderných príručiek filosofie sa buď úplne vytratil alebo sme ich hodnotili s ohľadom na filozofov, ktorých považuje moderná historiografia za najdôležitejších. Všetci vieme, o koho ide.

Chcem sa poďakovať Fondu na podporu umenia, ktorý umožnil prácu na týchto esejach, ako aj ich vydanie vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov.

Veľká vďaka patrí mojim priateľom za to, že si prečítali eseje ešte počas ich písania. Vymenujem aspoň niekoľko z nich. Lívia Flachbartová bola pri tejto práci od samého začiatku a pomáhala mi spresňovať to, čo som sa pokúšal vyjadriť ťažkopádne. Najviac námahy s poznámkami k textu si dal Rastislav Dluhoš, ktorý viac ako desať rokov navštevuje semináre z antickej filosofie. Viacero praktických rád mi dala Laura Kladeková, ktorá pripravila pre rádio Devín rozhlasové pásmo súvisiace s témou esejí. Ďalším vášnivým diskutérom bol môj kolega Ľubomír Dunaj. Takisto chcem poďakovať Pavlovi Kravčíkovi, ktorý zapojil do diskusie o esejach svoju rodinu – veľmi si to cením, lebo podobným spôsobom diskutovali medzi sebou členovia starovekých filosofických škôl. Jaroslav Cepko a František Škvrnda sa ujali recenzovania knihy, za čo im obom patrí moje veľké poďakovanie. Nakoniec sa chcem poďakovať Zuzane Huďovej za citlivú jazykovú korektúru textu.

Verím, že eseje budú inšpirovať čitateľov k tomu, aby začali premýšľať o tom, ako žijú, ako chcú, či nechcú žiť. Mnohí filosofi, ktorým sú venované jednotlivé kapitoly, sa stali vzorom pre svojich žiakov. Byť vzorom vyhraneného spôsobu života si vyžadovalo spolužitie žiaka a učiteľa, čo si dnes dokážeme ťažko predstaviť. Keď to však budeme mať na pamäti, vytvoríme si lepšiu predstavu o tom, ako sa učili naši starovekí predchodcovia inak žiť. Takmer vždy to bol život skromný, jeho ideálom bola umiernenosť v každej oblasti. Aj preto sa stalo sebaovládanie jednou z najdôležitejších zdatností konania. Ale nepredbiehajme.

ÚVODNÉ POZNÁMKY

Keď som na začiatku 90. rokov premýšľal o diplomatickej práci, dlho som zvažoval tému. Mohol som si zvoliť nejaký filosofický problém, jednu dôležitú tézu – napríklad „Cnosť je vedenie“ – a pozrieť sa na ňu z rôznych strán. Jednoducho, bola tu možnosť písať o niečom, čomu sa venovali iní filosofi už predou mnou, takže by mi nikto nemohol vytknúť, že moja téma je nevhodná. Ako som však zistil, najväčším problémom sa pre mňa stalo niečo iné. Kládol som si otázku, načo je dobré písať prácu o nejakom relevantnom filosofickom probléme? Pre koho to píšem? A čo sa stane, keď to napíšem? Tieto otázky ma priviedli k tomu, že som sa začal pýtať sám seba, prečo študujem filozofiu. Kto dnes potrebuje filozofiu? A aký osoh mám z filozofie ja sám? Nakoniec som odovzdal prácu s názvom *Myslieť filozofiu našej doby* a obhájal som ju pred komisiou učiteľov, ktorých som si veľmi vážil. Bolo medzi nimi mnoho známych osobností, no oveľa viac než svetská sláva znamenal pre mňa ich zápal pre filosofický spôsob myslenia. Moja práca nepriniesla odpovede na otázky, ktoré si kládla, pomohla mi však v niečom inom: začal som premýšľať o tom, na čo by sme sa mali či mohli pýtať, keď chceme študovať filozofiu. Odvtedy som diplomovú prácu neotvoril. Obávam sa, že pri jej čítaní by som

sa smial – určite bola plná naivných a nedomyslených téz. S odstupom času si však uvedomujem, že jej hodnota nespočíva v hĺbke premyslenia alebo v precíznosti vypracovania.

Diplomovú prácu som písal na pražskom Ústave filozofie, kde sme čítali hlavne texty fenomenológov – Husserla, Heideggera, Patočku. Fenomenologická orientácia mi pomohla lepšie porozumieť spôsobu, akým myslíme – na seminároch sme dôsledne odkrývali všetko to nedomyšlené v našom myslení. Svojím spôsobom to bola fascinujúca práca. No zároveň som pociťoval potrebu pochopiť jej zmysel. Má byť konečným cieľom fenomenologickej analýzy práca na vlastnom myslení? A čo sa s nami stane, keď pochopíme, ako myslíme? Zmení nás to? Alebo potrebujeme k premene seba samých ešte niečo iné?

Dnes si myslím, že moja diplomová práca bola – napriek tej naivite a nedôslednosti – kritickou reakciou na štúdium, ktoré ma na jednej strane nesmierne priťahovalo, no zároveň vo mne vyvolávalo otázku, prečo mu venujem toľko sústredenej pozornosti? Dnes viem, že hodnota tej práce spočívala v snahe, aj keď možno nevedomej, dať zmysel tomu, čo robím vo vzťahu k sebe samému. Vtedy som sa prvýkrát priblížil k filozofii z inej perspektívy. Pre väčšinu mojich učiteľov a kolegov znamenala filozofia hlbšie poznanie skutočnosti, ktoré vychádza z pochybnosti a vedie nás k novému uchopeniu samozrejmych vecí – privádza nás k údivu nad ich nesamozrejmosťou. Predo mnou sa objavila potreba pochopiť, ako sa vzťahuje toto hlbšie poznanie k môjmu životu? Vtedy, na začiatku 90. rokov,

som sa pustil cestou premýšľania, ktoré ma priviedlo až k písaniu týchto poznámok.

Rozhodnutie napísať eseje o filozofii ako umení žiť nebolo jednoduché. Inšpirovali ma práce Pierra Hadota, Michela Foucaulta, Friedricha Nietzscheho, no moje prvotné nadšenie sprevádzali aj určité obavy. Skúsím to v krátkosti vysvetliť. Neskorý Foucault venoval obrovské úsilie štúdiu starovekých „praktík seba samého“ – tomu, ako si človek, jednotlivec, vytvára vzťah k sebe, a tým postupne mení sám seba. Opakované výlety do antiky priviedli Foucaulta okrem iného aj k problematizácii moderných prístupov k umeniu. To ma zaujalo. Umelecké dielo pre nás spravidla predstavuje nejaký artefakt, ktorý prežil svojho tvorcu a stal sa symbolom doby, v ktorej tvoril. Gréci a Rimania chápali umenie (gr. *techné*, lat. *ars*) oveľa širšie – za dielo umenia považovali čokoľvek, čo bolo dobre a krásne vyhotovené. Umelcom (gr. *technités*) sa mohol stať ktokoľvek, kto vytvoril dokonalé dielo v určitej oblasti: sochár, pekár, obuvník, básnik, lekár, matematik, hudobník či rečník. Každý tvorca si zároveň uvedomoval, že najzložitejším dielom, na ktorom pracuje, keď sa tak rozhodne, je jeho život. Ale nie každý bol ochotný či schopný urobiť takéto rozhodnutie. Starovekých filozofov si všetci vážili za ich odvahu zaoberať sa svojím životom ako dielom, na ktorom musia neprestajne pracovať. Tak sa zrodilo nové umenie, umenie žiť.

Pre umenie života je charakteristická predstava, že najväčším dielom, ktoré vytvárame, sme my sami či presnejšie náš život. Aj keď Gréci viac-menej nepoužívali spojenie *techné tú biú* („umenie života“), premýšľanie o spôsobe života spájali s celkovým postojom, ktorý Foucault nazýva príznačne „estetika existencie“. Estetika ako určitý štýl života vychádza z požiadavky „starosti o seba“ (gr. *epimeleia heautú*), z potreby neustáleho cvičenia (gr. *askésis*), ktoré človek vedome uskutočňuje na sebe samom skrz seba samého. Cieľom tejto činnosti je zmeniť svoj život, t. j. dať mu určitý etický a estetický rozmer, ktorý robí zo života dielo hodné nasledovania.

Zjednodušene by sme mohli povedať, že Foucaultovo chápanie estetiky existencie nadväzuje na jeden Nietzscheho fragment zachovaný v Pozostalosti – píše sa v ňom, že produktom filozofa je jeho *život*, ktorý má prednosť pred jeho *dielami* – život je umeleckým dielom filozofa. Foucault – podobne ako Nietzsche – spája filozofiu s hľadaním *iného* života *teraz a tu*, t. j. v tomto svete a v tejto chvíli. Zmyslom filozofie nie je hľadanie akéhosi posledného, skrytého zmyslu bytia, ale uskutočňovanie dobrého života, ktorý sprevádza prostá radosť – radosť z najbližších vecí. Filozofia predstavuje pre Nietzscheho i Foucaulta myšlienkové praktiky schopné zmeniť spôsob, akým sa vzťahujeme k sebe samým, ako pristupujeme k svojmu životu, ako z neho robíme svoje vlastné dielo. Úlohou filozofie nie je utešiť toho, kto je nešťastný, plný úzkostí a nepokoja. Filozof je hľadač pravdy, ktorá vychádza z existenciálnej voľby dať iný smer svojmu životu. Filozof hľadá

pravdu o sebe, o druhých, o svete, pravdu, ktorá môže byť a často je nepríjemná a bolestivá – pravdu, ktorá ho však môže zmeniť. Otázkou ostáva, či podmienkou tohto hľadania musí byť určitý spôsob života, lebo niekomu by sa mohlo zdať, že je to presne naopak, že pravda, ku ktorej filosof dospieva, mení jeho život.

Čo o tom hovorí Nietzsche? V jednej *Nečasovej úvabe* čítame: „Na každom filosofovi mi záleží len do tej miery, do akej je schopný ísť príkladom. (...) Avšak príklad netreba dávať iba knihami, ale viditeľným životom, teda tak, ako to učili grécki filosofi – skôr výrazom, vystupovaním, odevom, pokrmom, mravmi, než hovorením, či dokonca písaním.“ Nietzsche spochybňuje základný nárok akademickej filosofie na svoju činnosť – požiadavku kritickosti. „Jediná kritika nejakej filosofie, ktorá je možná a ktorá taktiež niečo dokazuje, totiž vyskúšať, či sa podľa nej dá žiť, sa nikdy neprednášala na univerzitách: vždy sa iba slová kritizovali slovami.“ V jednej z posledných publikovaných kníh, *Ecce homo*, dáva zase do bytostného vzťahu filosofiu so životom: „... urobil som zo svojej vôle k zdraviu, k životu, svoju filosofiu...“

Príkladom analógie medzi umením a spôsobom života, ktorý má tak etický, ako aj estetický rozmer, by mohol byť aforizmus z *Radostnej vedy* nazvaný *Jedna vec je potrebná*. Nietzsche v ňom hovorí, že snaha *dať štýl* svojmu charakteru je veľké a vzácne umenie: „Venujú sa mu tí, ktorí skúmajú všetky sily a slabosti, akými sa vyznačuje ich prirodzenosť, a tie potom zapoja do umeleckého plánu, takže každý prvok vyzerá ako

plod umenia a rozumu, a dokonca aj nedostatok poteší naše oko.“ Umenie života si vyžaduje dlhé cvičenie a každodennú prácu, v ktorej ide o to, „aby človek *dosiahol* spokojnosť so sebou samým – buď tým či oným básnením alebo umením: až vtedy je na človeka znesiteľný pohľad! Kto so sebou nie je spokojný, je ustavične pripravený pomstiť sa za to; my ostatní sa staneme jeho obeťami, trebárs už iba tým, že budeme musieť znášať škaredý pohľad naňho. Lebo aj obyčajný pohľad na škaredosť činí človeka zlým a mrzutým.“

Niekoľko by mohol namietnuť, že takéto chápanie umenia života relativizuje etiku – odstraňuje z nej všetky úvahy o všeobecne platných morálnych princípoch a zásadách. Ale položíme si otázku, prečo by sme sa mali dívať na etiku z perspektívy všeobecne platných princíпов? Pre umenie života je príznačný individuálny charakter – to však neznamená, že v ňom ide o obhajobu egoizmu alebo relativizmu. Jediná viera, ktorá sprevádza umenie života, sa zakladá na presvedčení, že neexistuje jeden najlepší život, ktorý by sa mohol či mal stať vzorom pre všetky ostatné, viac alebo menej dokonalé životy. Umenie života umožňuje mnohosť prístupov k tomu, ako máme žiť, z čoho však nevyplýva, že ktorýkoľvek život je rovnako dobrý alebo krásny. Umenie života má dôležitý estetický rozmer: život každého človeka je jedinečným dielom a ako také môže mať mnoho podôb. Umenie nevychádza, ani nemôže vychádzať z predstavy, že existuje jediný správny opis sveta. Umenie románu, ak použijeme tento príklad, jeden z mnohých, a to z perspektívy Milana Kunderu, sa zakladá

na tom, že sprítomňuje jednu udalosť ako viacrozmer-
nú a mnohorakú, lebo každá z postáv ju prežíva iným
spôsobom, pričom žiadny z týchto spôsobov sa nedá
uprednostniť pred inými. Podobne ako vo výtvarnom
umení aj v umení života záleží na nás, aký štýl si zvolíme
pre to, čo chceme vytvoriť. Spôsob vytvárania je
v tomto kontexte rovnako dôležitý ako dielo, ktoré vy-
tvárame. A vytvorené dielo je rovnako dôležité ako jeho
autor, pre ktorého znamená to isté, čo jeho či jej život.

Na tomto mieste sa zastavím. Ak vyjdeme z predpo-
kladu, že dielom filozofa je v prvom rade jeho život, tak
si musím položiť otázku, čo práve mňa oprávňuje pí-
sať o filozofii ako umení žiť? Môj život nie je ani krásny,
ani dobrý – len ťažko by som označil sám seba gréckym
prívlastkom *eudaimón* („blažený“). Dokonca ani môj
vzťah nezodpovedá Nietzscheho nárokom na pôso-
benie filozofa – predstavujem si skôr otrhaného a mier-
ne páchnuceho kynika, ktorý na námestí nadáva meš-
tiakom a zbohatlíkom, lebo zbytočne lipnú na svojom
majetku, na svojej povesti a sláve. Jediná vec, ktorú by
som mohol pripísať svojmu životu bez väčších rozpa-
kov, vyplýva z toho, že o ňom premýšľam, či presnejšie,
premýšľam o tom, ako pristupovali k životu starovekí
filozofi, lekári a vzdelanci, lebo je to súčasť mojej práce
historika. A zamýšľam sa aj nad tým, ako pristupujeme
k životu my, moderní ľudia, v čom sa odlišuje naše chá-
panie života od toho starovekého?

Odhodlanie začať písať o filozofii ako umení žiť ne-
vzišlo z presvedčenia, že môj život je viditeľným die-
lom, ktoré by sa mohlo stať príkladom pre iných. O fi-